
PÁLVÖLGYI Áron

„Lehettem volna” – A pedagógusok eltérítő hatása a pályaválasztásban

Ez a cikk az idén készült diplomamunkám (kb. negyedére) rövidített változata. Témám a teljes tanítási-tanulási folyamatban az egyik legizgalmasabb döntés: a pályaválasztás. Mivel a munka a tanárképzésben készült, a témát úgy szűkítettem le, hogy mi a *tanárok szerepe* a pályaválasztásban. De ez nem lenne elég újszerű, ezért a témát tovább szűkítettem: Nézzük meg, mi a pedagógusok *hatása* a pályaválasztásban! Ez még mindig túl szerteágazó, ezért szűkítsük tovább: vizsgáljuk meg a pedagógusok *eltérítő* hatását a pályaválasztásban: amikor a pedagógus beavatkozik! Lebeszél valakit egy pályáról és/vagy rábeszél egy másikra. Vagy ezt nem szándékosan teszi, mégis egy-egy mondatával eltérítő hatást ér el.

A diplomamunka lerövidítésekor elhagytam a szakirodalmi feldolgozások többségét, mert azok általánosabban vonatkoztak a pedagógusok szerepére vagy hatására. Meghagytam viszont az összegyűjtött egyéni példákat.

Mivel nem találtam nyomát, hogy ezt a kellően leszűkített témát kutatták volna már, a kérdés úgy hangzik, hogy egyáltalán létezik-e ez a jelenség: A pedagógusoknak van-e eltérítő hatása a pályaválasztásban? Kezdetben feltételeztem, hogy igen, van, de nem lehettem biztos benne, hogy egy pályaválasztási eltérítő hatás tulajdonítható-e kizárólag a pedagógusnak, vagy az keveredik egyéb szereplők, például a szülők hatásával.

A gyakorlati példákat emberi történetek adják. Olyan egyéni példákat mutatok be, amelyeket nekem meséltek el, kifejezetten a diplomamunkához végzett kutatás keretében. Az interjúalanyaim vagy a saját ismeretségi körömből vagy az ismerősöm ismerősei közül kerültek ki, és itt név nélkül szerepelnek. A cím, a „Lehettem volna” arra utal, hogy sokan eljátszunk a gondolattal, hogy ha másképp döntünk életünk bizonyos fordulópontjain, akkor egész másként is alakulhatott volna az életünk. Olyan példákat mutatok be, amelyekben a tanuló valamelyik útelágazásnál pedagógusi beavatkozás hatására választotta a másik utat, vagy legalább is pedagógusi hatásra tért le az addigi útról. Elsősorban a folyamat pszichológiai aspektusa érdekel, a tanári viselkedés, a tanári mondatok és azok tanulóiban jelentkező hatása.

A pályaválasztási döntést a diák hozza meg, nem a tanár. Ezért fontos rögzíteni, hogy a nem a pedagógusok objektív hatásáról beszélünk, hanem arról a szubjektív megítélésről, hogy a tanulók vagy a visszaemlékező felnőttek az eltérítő hatást a pedagógusoknak tulajdonítják.

A kutatás tehát egyéni kikérdezésekkel zajlott – azon személyeké, akik a felhívásomra önként jelentkeztek, nem véletlenszerű mintavétellel, az egyszerűen elérhető alanyok módszerével. Így is összegyűlt egy dolgozatra való releváns példa. Reprezentatív mintának nem nevezhető, ez nem is volt cél. Feltételezhető, hogy a kutatás kiterjesztésével és a mintanagyság növelésével további példák lennének vizsgálatba vonhatók.

Tanárként alapvető célunk, hogy hatást akarunk elérni: tananyagot átadni, szemléletet formálni, viselkedésmintát adni. Olyan példákat gyűjtöttem, amelyekben a tanári hatás annyira erős, ami már a pályaválasztást is befolyásolja, sőt, eltéríti. Azt tekintem elterelő hatásnak, ami évtizedekre vagy az egész későbbi életre kihat, egyes esetekben kimondhatjuk, hogy sorsfordító.

Ha az életpályára gyakorolt tartós hatást szeretnénk vizsgálni, akkor azt szükségképpen csak az évekkel ezelőtti tanár-diák interakciók felidézésével tehetjük meg. Így viszont az egyéni (szubjektív) emlékek válnak a kutatásunk közvetlen tárgyává. A kutatói hozzáállást az jellemzi, hogy az interjúalanyok emlékeit nem kérdőjelezem meg, azokat tiszteletben tartom. Az emlékek objektív valóságtartalmát nem áll módunkban minden kétséget kizáróan ellenőrizni, azokat adottságnak tekintem. Tehát mai

felnőttek visszaemlékezéseiről van szó az évekkel ezelőtti tanáraik viselkedésére vagy mondataira, és azok akkori, majd későbbi hatásaira.

Az oktatás-nevelés során a tanulók önismeretének fejlesztését kell segíteni, hogy rá tudjanak találni a hivatásukra. Ezzel tulajdonképpen azt is szerencsésen megelőzzük, hogy ne az osztályfőnök vagy más pedagógusok tanácsára, jellemzésére szoruljanak rá a továbbtanulási döntés határideje előtti utolsó percekben. Ha a tanuló már viszonylag jól ismeri magát, az adottságait, készségeit, korlátait és a szándékait, akkor van nagyobb esélye arra, hogy ez a folyamat minél természetesebb legyen, és magától találjon rá az érdeklődésének és képességeinek megfelelő pályára.

Következzen néhány szakirodalmi idézet.

„Az iskolai környezet, különösen a szaktanárok esetében, korlátozott lehetőséget biztosít a diákok teljes viselkedési spektrumának és személyiségének megismerésére. Fontos, hogy a tanár minél komplexebb képet lásson diákjairól, amely a differenciált pedagógiai fejlesztés alapját jelentheti.” (N. Kollár-Szabó, 2004, p. 467)

„A tanulók személyiségének megismerése elengedhetetlen feltétele a tanulók nevelésének, a számukra ideális nevelési módok, eszközök kiválasztásának. A pedagógusok a nevelési folyamat során folyamatosan képet alkotnak a tanulókról, azonban adódhatnak olyan helyzetek (pl. pályaválasztás előkészítése), amikor az információk gyűjtéséhez nem elég a tanulók órán mutatott viselkedésének megfigyelése, hanem szükségessé válhat mélyebb megismerést lehetővé tevő pszichológiai módszerek alkalmazása.” (Bárányné és társai, 2013) Fontos gondolat, amit úgy is fogalmazhatunk, hogy a pedagógustól nem várható el, hogy pályaválasztási segítséget tudjon nyújtani a tanulóknak „csupán” azok órán mutatott viselkedése alapján. Minél több tanórán kívüli programra lenne szükség a megismerésükhöz, tehát felértékelődnek a tanórán kívüli pedagógusi feladatok és a tanári hivatás komplexitása.

„A diákok számára nagy fontossággal bír, hogy a pedagógusoktól milyen visszajelzéseket kapnak személyükről. Az interjúk alapján fontos szempont, hogy a tanár ne ítélkezzen diákjai fölött, őket tetteik alapján ne minősítse, az ilyen közlések ugyanis, a tanár által vélt súlyukat vagy jelenőségüket jócskán meghaladva, mély sebeket okozhatnak a diákokban, és ezzel együtt árkokat ásnak diák és tanára között. E dimenzióknak sajátos esete, amikor a tanár önkéntelenül, önhibáján kívül, szándékolatlanul „bánt meg egy diákot”, észre sem véve ártatlannak vélt közlésének hatásait. A diákokkal folytatott beszélgetések rávilágítottak arra, hogy a tanároknak érdemes foglalkozniuk az ilyen jellegű visszajelzésekkel és a félreértések tisztázásával, mert ezzel közelebb kerülhetnek diákjaikhoz, és olyan kommunikációs csatornákat nyithatnak meg, amelyek nagyban hozzájárulhatnak a tanár–diák kapcsolatok elmélyüléséhez, a diákok általi elfogadottság és tisztelet kivívásához.” (Nikitscher, 2015, p. 65)

Török Balázs (2015) a 11. évfolyamos diákokkal készített tanulási életútinterjúk alapján azokat a tényezőket igyekezett azonosítani, amelyek a szocializációt sikeresebbé tették, illetve azokat, amelyek kockázati tényezőknek tekinthetők a szocializáció eredményessége szempontjából. Azt találta, hogy a tanulók „általában meg vannak győződve arról, hogy a továbbtanulási útválasztásuk az ő személyes döntésükön alapult, azonban részletesebb kérdések alapján feltárható, hogy ezek megszületésében és megerősödésében más – külső – szereplők is részt vállaltak. Különösen világos a helyzet azoknak az esetében, akik egy korábbi, maguk választotta célt cseréltek le a másokkal folytatott beszélgetésekben felmerült más céllal.” (Török, 2015, p. 46)

„Az interjúk egyértelműen arra utalnak, hogy a diákok tanulási élettörténetében érdemi személyes kapcsolat alakult ki a fontosnak számító tanárokkal. Egyes tanulói életrajzokban szerepelt egy-egy meghatározó – akár a pályaválasztást is befolyásoló – tanár. (...) A tanulói elbeszélések azt sejtetik, hogy esetenként egy-egy lényegtelennek tűnő tanári gesztus is nagy jelentőségre tehet szert – legalábbis az utólagos visszaemlékezések szerint.” (Török, 2015, pp 29-30)

„Az alacsonyabb végzettségű szülők – elsősorban a maximum 8 osztályt befejezők – csak korlátozottan tudnak támogatást adni gyerekeiknek a középfokra történő átmenet kapcsán, miközben az ilyen szülők gyermekei kevésbé képesek a döntést egyedül meghozni. Ez a két körülmény okozhatja, hogy nagyobb

arányban támaszkodnak az őket körülvevők – elsősorban az általános iskolai osztályfőnökük, illetve a tanáraik – véleményére. A szakiskolások több mint egyötöde (20,8%) mondta azt, hogy az általános iskola valamelyik pedagógusának vagy a pályaválasztási tanácsadónak kifejezetten nagy szerepe volt a középiskola kiválasztásában. Elsősorban az általános iskolai osztályfőnököknek tulajdonítottak fontos szerepet, a szakiskolás fiatalok 16,6%-a nagymértékben hallgatott korábbi osztályfőnökére, szemben a gimnáziumi (9,1%) és szakközépiskolai tanulókkal (8,6%).” (Kurucz, 2015, p. 121)

A szakiskolás fiatalok szívesen kérnek – és kapnak is – segítséget, tanácsot az általános iskolai osztályfőnököktől a továbbtanulással kapcsolatban. (Kurucz, 2015)

Ha a tanár tanácsot ad, hogy mit válasszon a tanuló, a szülő természetesen eltérhet attól. De miért tenné? Egyrészt bízik a pedagógusban, másrészt lehet, hogy ő is bizonytalan, vagy nincs elég információja, vagy egyet is érthet vele, csak a tanár mondja ki a szülő helyett a döntést.

Összefüggést találtak az általános iskolai pedagógusok döntésbefolyásoló szerepe és a szülői iskolázottság között. *„A szakiskolások esetében a legerősebb az összefüggés, ennek ellenére – képzési típustól függetlenül – rendre azok a tanulók éltek korábbi osztályfőnökük, tanáraik segítségével, akiknek szülei legfeljebb 8 osztályt végeztek. Ez az a réteg, amelyik bizonyára a legkevésbé kompetens abban, hogy részt vegyen gyermeke jövőbeli középiskolájának kiválasztási folyamatában, továbbá a felvételi, a beiratkozás és egyéb hivatali ügyek intézésében is járatlanabbak.” (Kurucz, 2015, p. 121)*

Ezek után következzenek a saját gyűjtésű példák, elsőnek egy sikertörténet:

1. példa

Az interjúalany a középiskolában a közepes átlagával úgy döntött, nem tanul tovább, az érettségi után dolgozni kezd. Az érettségi előtti utolsó tanórák egyikén a történelemtanár végigkérdezett mindenkit a terveiről és fűzött egy-egy megjegyzést azokhoz. Neki ezt mondta: „Ebből az osztályból neked lenne a legnagyobb esélyed felvételt nyerni bármelyik egyetemre!” Teljesen hitetlenkedve ült vissza a padba, nem is értette, hogyan gondolhatja ezt róla! Végül az érettségi után munkába állt egy gyárban. Két évig emésztgette a tanár utolsó megjegyzését. Két évbe telt, hogy vegye a bátorságot a továbbtanuláshoz, és beadta a jelentkezését egy főiskolára. Azóta – munka és két gyerek mellett – öt diplomát (köztük két egyetemet) szerzett, és úgy gondolja, hogy a történelemtanár akkori megjegyzése terelte őt a továbbtanulás felé. A tanár a mai napig nem tudja, hogy neki – az ő egykori mondatáig visszavezethető – szerepe van ebben a sikeres életpályában. Utólag úgy értékelhetjük, hogy az a tanár (nem az osztályfőnök) jó emberismeretről tett tanúbizonyságot. Egy olyan biztatást mondott a tanulónak – nevezhetjük jóslatnak is –, ami évekig dolgozott benne, aztán fordult termőre.

2. példa

Az 1990-es években egy általános hatodikos osztályban a fiúk között a legjobb tanulónak szinte az egész tanári kar egybehangzóan javasolta, hogy jelentkezzen az akkor induló hatosztályos gimnáziumba. Ha valaki, hát ő biztos oda való, még sokra viheti. Így tett, de nem bírta a terhelést, az eredményei romlottak, kimaradt az iskolából, végül az érettségit sem tette le. Nem tanult tovább. Ma végzettséget nem igénylő, könnyebb fizikai munkát végez.

Ez egyértelműen tanári hatás, és sajnos eltérítés is egy olyan gyermek esetében, aki többre lett volna hivatott.

3. példa

Általános nyolcadikban azt az üzenetet írta az osztályfőnök (biológiantanár) a ballagáskor az egyik kitűnő tanuló lány tarisznyájába, hogy el tudná képzelni őt csecsemőgondozónak vagy dajkának. Aki viszont arra készült, hogy majd egyetemre megy, ezért bántónak érezte az osztályfőnöknek ezt a kérést a tanácsát, hogy „csak” egy alacsonyabb végzettségű szakmát képzelt el számára. A magyartanárja viszont biztos volt benne, hogy egyetemre megy. Évek múlva, amikor a magyartanárral összefutottak, a tanár emlékezett a tanítványára, és izgatottan kérdezte, hogy végül mit végzett, és nagyon örült,

hogy az illető diplomás mérnök lett. A pályaválasztási tanácsból arra következtethetünk, hogy az osztályfőnök nem jól ismerte a tanítványát, egy másik szaktanár viszont igen. A diák nem ismeretéből eredő osztályfőnöki üzenetben megvolt az eltérítés lehetősége, de az abban foglalt előjelzés szerencsére nem sikerült.

4. példa

Az általános iskola felső tagozatán az egyik tanuló iskolai rajzversenyt nyert, a rajzai ki voltak állítva a helyi intézményekben. Egyszer viszont ezt mondta a rajztanárja az egyik rajzára: „Így NEM SZABAD madarat rajzolni. Amíg nem javítod ki, addig be se szedem!” Ez a leszidás sokkal erősebb volt a korábbi jó élményeknél. Egyrészt a stílus miatt, másrészt azért, mert nem társult hozzá jótanács, hogyan kellene kijavítani. Ennek az egyetlen mondatnak komoly hatása volt arra, hogy nem művészeti középiskolába ment továbbtanulni, pedig volt is a közelben ilyen intézmény. Kívülállóként kételyeink támadhatnak, hogy egyetlen rosszul sikerült mondatnak valóban lehet-e ilyen erős eltérítő hatása. De az eset főszereplője úgy érzi, hogy igen, lehet, és volt is. Amikor elveszik az ember kedvét, az nagyon mély seb, erős élmény tud lenni. Nem állítjuk, hogy ez lett volna az egyetlen ok, ami miatt nem ment a művészeti iskolába. De az nem vitatható, hogy erős eltérítésnek élte meg.

A fenti esetben a tanárnak a mai napig fogalma sincs, hogy az ő szájából elhangzottak olyan szavak, amit egy diákja olyannyira rosszul élt meg, hogy nagy hatást tulajdonít neki és még közel húsz év múltán is emlékszik rá.

Ez az eset könnyen megelőzhető lett volna, ha bátorító, segítő stílusban hangzik el. Tanárként törekednünk kell rá, hogy akaratlanul se mondjunk bántó mondatokat. A kritikákat is konstruktív javaslattal együtt kell tudnunk megfogalmazni. Vagy ha el is hangzik, helyesbíteni, az élet tompítani mindig lehet. Ha tanárként ki kell javítanunk a hibáikat, azt kontrollált stílusban kell megtennünk, hogy a szavainkkal lehetőleg ne sértődést, hanem fejlődést idézzünk elő.

Egy tanárnak sok tanítványa van egy osztályban, még több az egész iskolában, és még több a teljes tanári pályafutása során. De a tanórákat a gyerekek egyénileg élik át, a hatása az egyéneken jelentkezik, és sokkal kevesebb tanárral találkoznak, mint ahány gyerekkel a pedagógusok. Ez a döntő jellemző az, ami miatt egy-egy tanári mondat vagy gesztus – jó vagy rossz emlékként – elkísérhet egy tanulót egy életen át, miközben a pedagógus már rég elfelejtette.

5. példa

Egy anyuka mesélte. A 2010-es években a középiskolai osztályfőnök sikeresen lebeszélte több tanulót arról, hogy a színművészetire jelentkezzenek. Az anya örült ennek, mert ő nem tudott jól érvelni a saját lányánál. Nagy megkönnyebbülés volt, mert ő is szerette volna lebeszélni, próbálta is, de végül egyértelműen a tanár volt az, akinek ez sikerült. A gyerekek nagyon lelkesek voltak, de nem annyira tehetségesek. Az osztályfőnök meggyőzte őket, hogy színészként kevesek lesznek nagyon sikeresek és boldogok, és arra terelte őket, hogy biztosabb pályát válasszanak. A lánya végül gazdasági diplomát szerzett, és nem bánta meg. Ez esetben az eltérítést az érintettek segítségként értékelték, a tanár a szülő válláról vette le a terhet.

6. példa

Egy középiskolai történelemtanáráról mesélték. Humoros volt, sziporkázott, ugyanakkor szigorú is. Minden diák szerette. Összefüggéseiben tanította a történelmet. Szinte mindenki azzal akart volna foglalkozni később is. A következő tanévtől elköltözött a fővárosba, új történelemtanár érkezett, aki meg sem közelítette az elődjét. Az addigi tudásszomj és érdeklődés a sülyesztőbe került.

7. példa

Egy gimnáziumi osztálynak rendkívül jó angoltanárja volt. Játékosan tanított, társasjátékokat gyártott, ötletes órái voltak. Az ő hatására többen angolos szakmákon kezdtek gondolkodni. Aztán elment szülni, és jött egy olyan tanár, aki a nyomába se ért, és kiölte a diákokból az érdeklődést, a lelkesedést.

Ez utóbbi két példa jól mutatja, hogy nem csak egy-egy tanáregyéniség gyakorolhat erős hatást a diákokra, hanem a tanárváltások is. Két olyan tanár (a régi és az új) együttes hatásáról van szó, akik nem is ismerik egymást, talán nem is találkoztak soha.

8. példa

Gimnázium negyedikben az osztályfőnök felállított mindenkit egyenként, és kikérdezte, ki merre menne tovább. Az egyik tanuló azt mondta, pszichológus szeretne lenni. A szülei éppen akkor váltak, de nem ez volt a fő motivációja. A tanár azt mondta, nem neki való, és hogy attól még, hogy neki személyes problémái vannak, nem biztos, hogy jó pszichológus lesz. Egyértelmű üzenet volt, emiatt nem ment pszichológia szakra. Az osztályfőnök beleszólt abba, hogy hová ne menjen, de tanácsot nem adott, hogy hová igen. Az illető végül gazdasági diplomát szerzett. Az eltérítés itt megvalósult, de a mai napig sajnálja, hogy a pszichológia mint hivatás kimaradt az életéből. A környezete ma jól tudja, hogy az átlagnál jóval empatikusabb személyiségről van szó, valószínűleg nagyon is alkalmas lett volna arra a pályára, de nem tudjuk, hogyan alakult volna. Ebben a példában az sem volt szerencsés, hogy a tanár a diák személyes problémáit hozta szóba nyilvánosan.

9. példa

Az 1990-es évek elején egy siket tanuló biológia tagozatos gimnáziumba akart jelentkezni, kutató biológusnak készült. A kiválasztott fővárosi középiskola igazgatója elutasította a jelentkezését, mondván, hogy „menjen oda, ahova való”. Az akkori lakóhelyén lévő gimnázium igazgatója is ugyanezt mondta. Ez alatt azt értették, hogy siketet ők ugyan fel nem vesznek, nem fognak megküzdeni vele. Pedig nem volt problémás tanuló. Szegregált osztályba került, ahol mindenki hallássérült volt, és az oktatás minősége nem érte el a megfelelő színvonalat. Az illető szerint ez akkor iskola-, illetve igazgatófüggő volt, hiszen sok sorstársa tanult rendes középiskolában, integráltan. A tanárai a szegregált osztályban sem ismerték a jelnyelvet. A délutáni napköziben, gyógypedagógus nevelőtanárral együtt újra átvették a délelőtti tananyagot, akik ismerték a jelnyelvet és hatékonyan tudtak segíteni a tanulásban. Végül diplomát szerzett, de más területen, és nem is a végzettsége szerinti munkakörben dolgozik. Utólag úgy látja, egyértelműen a szegregált oktatás vette el tőle a lehetőséget, hogy elérje az álmai hivatását.

10. példa

A válaszadó mindkét szülője pedagógus, akik a gyermekkorában sokszor hazavitték a munkát. Gyakran érezte, hogy a szülei túlterheltek, és az iskolai problémák lefoglalják a gondolataikat. A tanárok gyerekein mindig van egyfajta nyomás, hogy példamutatóak legyenek, jól tanuljanak, különösen kistelepülésen. Az illető nem szerette volna, hogy ez a nyomás majd az ő gyerekei életében is jelen legyen, és arra jutott, hogy ő nem megy tanárnak, nem bírná azt a pályát a nagyfokú ingeráradatával, igénybevételével és a pszichológiai teherrel, ami vele jár. Ebben a példában a tanárszülők eltérítő hatásával állunk szemben, ami nem konkrét pályaválasztási tanácsként, és még csak nem is példaadásként jelent meg, hanem a pályaválasztás előtt álló fiatal szinte külső megfigyelőként értékelte a szülei példáját, és végül azt tiszteletreméltó, de nem követendő mintaként határozta meg magának.

11. példa

Az interjúalany lesújtó tapasztalatokat szerzett a klasszikus iskolai kereket között tanító tanárokról. Megkülönböztették, elhitették vele, hogy gyengébb képességű, mint az okos társai, és hogy soha semmire nem fogja vinni az életben. A tanulás gyötrelme volt számára, és így sikertelen is volt benne. Felnőtt korára találkozott a „spiritualizmussal”. Ennek keretén belül több olyan tanárral, tanítóval, akiket hitelesnek tartott, és megmutatták neki, hogyha van elég szorgalma és kitartása, és eléggé hisz magában, bármi lehet belőle, amivé csak szeretne válni. Hogy sohasem késő elkezdni a tanulást, és általa széles látókört kapni, ami segíthet megvalósítani az álmait. Hálával gondol rájuk, és a mai napig a példaképei. Általános iskolás korában óvónő szeretett volna lenni, de az osztályfőnöke lebeszélte, úgysem fogják felvenni, mert ő megbuktatja félévkor földrajzból, és így is tett. Szerencsére a kereskedelmi szakmunkásképző intézetbe vették fel, ahol jól tanult, ott már jobban szerette az iskolát,

a társaságot, de a tanárok ott sem segítették, hogy megszeresse a tanulást. Munka mellett, estin tette le az érettségit. Itt sem voltak motiváltak a tanárok abban, hogy a továbbtanulásra ösztönözzenek, vagy hogy segítsenek a tanulásban, ha elakadtak. A „spirituális tanítók” hatására, fordult a jelenlegi munkájától és az elvégzett iskoláitól eltérő irányba. Végül reflexológus-természetgyógyászként végzett és egy módszertani tanfolyamot is elvégzett, ahol megtanulta, hogyan segíthet a hozzá forduló pácienseinek helyre állítani az érzelmi és mentális egyensúlyukat.

Sajnos a hagyományos oktatási rendszer teljes kudarca, ha valakinek nem csak egy-egy tantárgy vagy tanár okoz rossz élményt, hanem az összes, és emiatt a teljes iskolarendszertől elfordul. Az interjúalany személyes szerencséje, hogy megtalálta azt, ami érdekli, és a tanulás szeretete mégis megjelent az életében. E sorok szerzője nehezen tudja értelmezni a spirituális vonzalmakat, és hisz a műszaki, gazdasági eredményekben, a tudományos bizonyítékban, és az ezeken nyugvó oktatásban. De struccpolitika lenne nem észrevenni az ettől eltérő jelenségeket, amelyekre az oktatási rendszernek is tudnia kellene reagálni. Ebben a példában a válaszadó a nem hagyományos oktatástól felnőttként kapta meg azt, ami a közoktatás dolga lenne: a gyerekekben erősíteni a tanulási vágyat, hitet, erőt, önbizalmat.

12. példa

Egy oktatási intézmény vezetője mesélte. Pár éve át kellett venniük 11 tanulót, akik pénzügyi és számviteli ügyintéző képzésre jelentkeztek másik iskolába, de ott nem volt elég jelentkező és nem indult az osztály. Az ő intézményükben viszont már nem volt 11 hely ezekben az osztályokban. Az igazgató leült egy pályaorientációs beszélgetésre a tanulókkal. A beszélgetés során sikerült (tulajdonságaik, érdeklődésük, habitusuk, személyiségük alapján) meggyőzni 8 tanulót, akik más képzésre jelentkeztek. A 8-ból 6 fő el is végezte a képzést sikeresen. Amikor megkapták a szakmai bizonyítványukat, odamentek az igazgatóhoz, és elmondták neki, hogy a lehető legjobbat tette velük, amikor azt javasolta, hogy te inkább logisztikus legyél, te pedig irodai titkár, te pedig vállalkozási ügyintéző! A mai napig az elvégzett szakmájukban dolgoznak.

A helyzetet a kényszer szülte, de sikertörténet lett belőle. Az itt bemutatott történetek között ez azért egyedi, mert az eltérítés egy pályaorientációs beszélgetés következménye volt, tehát tudatos folyamat. A helyhiány korlátozta a lehetőségeket, ezért az iskolának célja lehetett az eltérítés. Az, hogy ezt végül sikerült a tanulók személyiségéhez és érdeklődéséhez igazítani, a legjobb, ami történhetett.

13. példa

Egy tanár foglalkozású anya meséli: Egyik gyermeke bizonytalan volt a pályaválasztásában. Végül kommunikáció és médiatudomány szakra ment, ahol a mesterképzést is elvégezte. A középiskolai magyartanárhoz vissza-visszajárt időközben is, aki meggyőzte, hogy menjen tanárnak. Az anya megpróbálta lebeszélni. Még néhány év múlva is bőven lesz ideje tanárnak menni. Magyar szakra szeretett volna menni, végül az anya hatására mégis angol és informatika szakon kezdte el a tanárképzést. De már az egyetem közben elvesztette a motivációját arra, hogy valamikor is tanárként dolgozzon.

Ez a példa egy bizonytalan alapállásból indul, és két eltérítés is történt benne, az egyik a hajdani magyartanár, a másik a tanárszülő részéről. Ennek ellenére a végkimenetel semmivel sem kevésbé bizonytalan, mint ahonnan indultunk. Nem megjósolható, hogy az illető fog-e tanárként dolgozni valaha. Ebben az élettörténetben nyilván volt és van helye a tanári beavatkozásnak, hiszen a tanuló bizonytalan volt. Mindkét tanárt a jószándék és a segíteni akarás vezérelte, de mivel még nem telt el elég idő, egyelőre nem megállapítható, hogy az eltérítések sikeresek voltak-e.

Az eltérítő tanári hatások rendszerezése

A pedagógusok pályaválasztást befolyásoló, eltérítő hatását az alábbi szempontok szerint rendszerezhetjük:

A beavatkozás ideje szerint: közvetlenül a pályaválasztási döntés előtt, vagy bármikor máskor az oktatási-nevelési folyamat során

A célja szerint: szándékolt, kifejezetten a pályaválasztás irányát befolyásoló célú tanári beavatkozás, vagy nem pályaválasztási célú, mégis arra ható tanári beavatkozás.

Közvetlen hatása szerint: sikeres eltérítés, amikor a diák megfogadja a tanár tanácsát, vagy sikertelen eltérítés, tehát csak eltérítési kísérlet, mert a diák nem fogadja meg a tanár tanácsát.

Sikeres eltérítés esetén, annak hosszú távú hatása szerint: az eltérítés bevált, a tanuló a pedagógus által javasolt képzést végezte el, abban dolgozik, elégedett. Vagy: az eltérítés nem vált be, mert bár a tanuló pedagógus által javasolt képzést végezte el, már nem abban dolgozik, elhagyta a pályát.

A diák eredeti szándékának erőssége szerint:

- Akinek nincs határozott célja, vagy van, de abban bizonytalan, annak a tanári iránymutatás mindenképpen segítség,
- Akinek van határozott szándéka, de bármilyen külső tényező miatt nem választhatja, ezért bizonytalanná válik: neki is segítség,
- Akinek van határozott szándéka, és ténylegesen választhatná is, annak a tanári beavatkozás hatása lehet:
 - segítség, mert megerősíti a diákot az elhatározásában (nincs eltérítés), vagy
 - segítség, mert eltéríti, de úgy, hogy még jobbat ajánl, és erről meggyőzi a tanulót, vagy
 - nehezítés, hátráltatás: a tanuló nem veszi jó néven a tanári beavatkozást, rosszul esik neki, esetleg meg is bántódik.

Az eltérítő hatást elérő tanár személye szerint: osztályfőnök, igazgató, egyéb tanár, tanár foglalkozású szülő, régi tanár / új tanár (értsd: tanárváltás), vagy nem egy személy, hanem több, vagy akár az egész tantestület.

Ha az eltérítő hatás egy konkrét kommunikációs helyzethez köthető, akkor megkülönböztethetjük, hogy az négy szemközt hangzott el, vagy az osztály előtt, vagy kisebb csoportban, vagy szülőkkel, vagy más tanárok jelenlétében, stb.

A hatás ismerete szerint: A pedagógus tud arról (eleve, vagy értesült róla utólag), hogy az ő mondata, tanácsa, viselkedése eltérítő hatást váltott ki, vagy nem tud róla.

A fenti példák azt erősítik, hogy minden élettörténet egyedi. De a jelenségek hasonlósága alapján csoportokba rendezhetők. Alkalmazhatunk időbeli csoportosítást is, hogy az általánosban vagy a középiskolában történt-e az eltérítő hatású esemény. Megkülönböztethetünk jó és rossz kimenetelű eltérítést is. Lehet egy halmaz a tanárváltások miatti célvesztések esete, lehet külön kategória a tanárszülők esete. A személyes történeteket végig olvasva arra is kerestem a választ, hogy milyen közös jellemzőik vannak, de csak egy ilyet találtam. Ez pedig az, hogy a tanár-diák viszonyban a diákban jelentkező hatás mindig erősebb, mint a tanárban. A tanárnak lehet, hogy az csak a napi rutin része. A példáimban szereplő összes tanuló életének az irányát nagyon jelentősen befolyásolták a pedagógusi beavatkozások, a tanárok életének az irányát aligha.

A pályaválasztásnál a pedagógus csak javasol, még ha az instrukcióként hangzik is el. Eltérítő hatású esemény bármikor történhet a nevelési folyamat során is. A hatás mindenképpen a tanulóknak jelentkezik. A továbbtanulási döntést a tanuló (vagy a szülei) hozzák meg. Ha úgy érzik, hogy rossz tanácsot kaptak, még mindig megtehetik, hogy nem követik. De ha a szülők nem tudnak segíteni a gyermeküknek a döntésben, a pedagógusok felelőssége megnő. Eltérítő hatású lehet az üzenet tartalma, de a stílus is, különösen, ha az egy nem szerencsés és feldolgozatlanul hagyott kommunikációs helyzetben hangzik el.

A példák szerint a pedagógusoknak VAN eltérítő hatása a pályaválasztásban, és az a jelenség is létezik, hogy egy tanár pályaválasztási eltérítő hatást vált ki, de erről ő nem is tud.

Többnyire olyan példákat mutattam be, ahol a tanárok utólag sem értesültek arról, hogy nekik komoly eltérítő hatásuk volt.

Célom a tudatosítás. Mivel egyes esetekben a pedagógusok nem is tudják, hogy egy-egy mondatuk egy-egy diákjuk életében meghatározó, sorsfordító volt, ezért a példák bemutatásával ez a tudatosság növelhető. A téma a tanárképzésben is használható. Ha teljes évfolyamok elvégeznék azt a gyakorlatot, hogy mindenki keressen a környezetében legalább egy olyan példát, ahol egy tanárnak pályaválasztási eltérítő hatása volt, akkor ezzel egy hasznos példatár, esettanulmány-gyűjtemény állhatna össze.

Remélem, munkámmal sikerült a pályaválasztásnak és a tanári viselkedésnek egy kevésbé kutatott aspektusára irányítanom a figyelmet, és ötletet adtam további kutatásokhoz, amelyet a gyakorlatban a tanári tudatosság növelésére lehet használni.

Felhasznált szakirodalom

- Bárányné Dr. Jámbori Szilvia, Dr. Horvát-Militityi Tünde, Ráczné Török Erzsébet: *Tanulók és tanulócsoportok megismerése - kiemelt figyelmet igénylő tanulók, Mentor(h)áló 2.0 Program*, TAMOP-4.1.2.B.2-13/1-2013-0008 projekt, 2013
- Kiss István: *A tanuló megismerése, pályaválasztási érettség kialakítása, pályairányítás, In: Pedagógusok pszichológiai kézikönyve*, szerk.: N. Kollár Katalin, Szabó Éva, Osiris kiadó, Budapest, 2017
- Kurucz Orsolya Ágnes: *Döntési helyzetek, stratégiák és következmények – átmenet a középfokú oktatásba*, In: *Az iskola szocializációs szerepe és lehetőségei* (szerk. Nikitscher Péter), Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015
- N. Kollár Katalin, Szabó Éva: *Pszichológia pedagógusoknak*, Osiris Kiadó, 2004
- Nikitscher Péter: *A pedagógusok szerepe és lehetőségei az iskolai szocializáció folyamatában*, In: *Az iskola szocializációs szerepe és lehetőségei* (szerk. Nikitscher Péter), Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015
- Török Balázs: *A szocializáció iskolai feltételei – A tanuló reflexivitása és az interakciós rendek*, In: *Az iskola szocializációs szerepe és lehetőségei* (szerk. Nikitscher Péter), Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015.